

Kako vzgajati za odgovornost

Odgovornost je eden glavnih ciljev vzgoje, ki si ga zastavljajo starši, vzgojitelji in učitelji. Želijo, da bi bil njihov otrok odgovoren do samega sebe, do ljudi v okolici, do materialnih dobrin ter družbe nasploh. Osebna in družbena odgovornost sta predmet številnih pogovorov na področju vzgoje in izobraževanja, sociologije, prava, politike in drugih družbenih ved.

Odgovornost je beseda mnogih pomenov, ki pa si niso tako nasprotni. Skupaj tvorijo zaokroženo celoto. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (2005) je beseda odgovornost opredeljena kot:

- dolžnost sprejeti sankcije, dati opravičilo;
- lastnost, značilnost človeka, ki si prizadeva zadovoljevati norme, izpolnjevati zahteve, dolžnosti;
- naloga, obveznost;
- odnos, pri katerem mora kdo dajati pojasnilo, utemeljitev za svoje delo, ravnanje;
- lastnost, značilnost tega, kar zaradi pomembnosti, posledic zahteva veliko znanja, skrbnost.

Odgovornost je torej lahko dolžnost, naloga in lastnost. V vsakdanjem življenju se največkrat uporablja v pomenu naloge oz. obveznosti (npr. tvoja odgovornost je, da pospraviš čevlje na poličko) ter odgovornosti kot lastnosti (npr. družbena in osebna odgovornost).

Vzgoja za odgovornost

Odgovornost ni lastnost, ki nam je prirojena, ampak jo pridobimo z vzgojo. Večinoma se je naučimo »kar tako sproti«, v procesu socializacije, velikokrat pa je za odgovornost potrebno poskrbeti namensko, preko vzgoje. Kroflič (2006a, str. 88) je mnenja, da je odgovornost »termin, ki najjasneje odraža ciljno naravnost vzgoje v evropski miselni tradiciji« in dodaja, da na konceptu odgovornega ravnanja stoji sodobna doktrina. Ne glede na njo, pa ima vzgoja še vedno isti namen. Vzgoja je:

- možnost vplivanja na otroka,
- vseživljenjski proces izgrajevanja osebne identitete,
- dejavnost, prisotna v vsej zgodovini človeštva,
- posebna oblika medčloveške komunikacije (Kroflič, 1997).

Prav vse naštetu, bi lahko rekli tudi glede vzgoje za odgovornost. Otroka lahko naučimo odgovornosti, v njej pa se lahko urimo tudi kot odrasli, in izgrajujemo osebnost. O odgovornosti se govori že od nekdaj, le-ta pa daje odnosom poseben pečat.

Predšolsko obdobje

V zgodnjem otroštvu imata pomembno vlogo starša, ki z otrokom navežeta prvi čustveni stik. Količina in intenzivnost te izkušnje vplivata na sposobnost empatije, ki je temelj za nadaljnji moralni razvoj (Zupančič in Justin, 1991). O pravem moralnem razvoju govorimo po prvem letu starosti. Otrok gleda le na lastne potrebe in želje, po pravilih se ravna zato, ker je to dobro zanj samega. Njegove sodbe temeljijo na sodbi odraslih. Okrog tretjega leta otrok že zna presojeti, katero dejanje je dobro in

katero slabo približno okrog petega leta se razvije »nadjaz« kot posledica močnega istovetenja s staršem istega spola.

Moralni razvoj lahko spodbudimo s preišljenim vzgojim posredovanjem. Zupančič in Justin (1991) menita, da je ob otrokovi storjeni napaki bolj kot kaznovanje učinkovit razmislek, zakaj je otrok to storil, kaj ga je vodilo k temu in na kakšen način je razmišljal. Otrok namreč včasih razmišlja drugače kot odrasli.

Otrok se moralnih standardov v predšolskem obdobju uči iz konkretnih izkušenj (Zupančič in Justin, 1991), ki jih pridobi predvsem v družini. Posnema družinske člane, oni pa mu vračajo povratne informacije o njegovih dejanjih. Zanimivo je, da na moralno delovanje vpliva tudi položaj otroka med sorojenci. Visoko razvit čut za odgovornost naj bi imeli prvorojenci, medtem ko drugo- in tretjerojenci delujejo morda manj odgovorni (Stepišnik Perdih, 2011).

Moralno vzgojo različni modeli vzgoje dosegajo različno. Kroflič (1997) govori o treh osnovnih konceptih:

Kulturno-transmisijski model želi z moralno vzgojo na otroka prenesti sistem moralnih pravil, ki so uveljavljena v kulturi. Pravila so trdna in tradicionalna – o njih se ne razpravlja. Vzgoji cilj je poslušnost, ki se doseže z direktivnim stilom, moraliziranjem, vsakodnevno rutino in represivnimi oblikami kaznovanja in nadzovanja. Otrok ni ne aktiven, ne avtonomen. Ta model je značilen za ideološke vzgojne sisteme.

Permisivni model prijazne vzgoje v ospredje postavlja otrokove razvojne potrebe, se ozira na otrokovo naravo in spoštuje otrokove pravice. Moralna pravila se spoštuje zato, ker si s tem pridobimo naklonjenost socialne okolice (in ne zato, ker pravila spoznamo za pravične). Od otroka se zahteva, da sam ugotovi, kaj je zanj primerno in kaj okolica pričakuje od njega. Vzgojni cilji so povezani s spontanostjo, naravnostjo in svobodo. Kljub želji, da bi bil otrok samostojen in ustvarjalen, tega ne dosega. Razvija »potrošniško egoistično miselnost in bolesto narcistično odvisnost od zunanjih potrditev« (Kroflič, 1997, str 29). ta model je značilen za nekatere pedagoške smeri 20. stoletja.

Procesno-razvojni model otroka postavlja v aktivno vlogo, kjer sam razsoja in odloča. Komunikacija poteka obojestransko (vzgojitelj – otrok). Otrokova moralnost se izoblikuje počasi, cilj pa je izoblikovati sposobnost odgovornega in strpnega dogovarjanja. Naloga vzgojitelja je, da podpre otrokove potenciale.

Pomen vzgoje za odgovornost v današnji družbi

Vzgoja za odgovornost je »ena prvih zahtev, tako med vernimi kot nevernimi« (Šuštar, 1995, str. 33). Verjetno se zdi pomembna vsakemu človeku, morda celo vedno bolj, saj obdobje pozne moderne zaznamujejo procesi individualizacije in usmerjenosti v uživaško miselnost potrošniške družbe, ki odgovornost zmanjšujejo (Kroflič, 2006). Postavlja se vprašanje, kdo od nas bi bil kaj pripravljen narediti za to, da bi bilo odgovornosti več, da bi bili odgovornejši tako posamezniki kot tudi sama družba. Kakšen smisel bi imel vložen trud?

Več odgovornosti v družbi bi pomenilo bolj kvalitetno sožitje med ljudmi, drugačno politiko, manj prevar, korupcije in kriminala. Povečala bi se socialna blaginja države, gospodarski razvoj bi bil hitrejši, saj bi ljudje manj gledali na svojo korist in bolj upoštevali splošno dobro vseh. Večje bi bilo spoštovanje temeljnih vrednot, kot so poštenost, pravičnost, zanesljivost, in drugih etičnih vrednot »brez katerih ni človeškega življenja« (Šuštar, 1995, str. 18). Locke (2007) je že v sedemnajstem stoletju dejal, da je dolžnost in skrb staršev, da dobro vzgojijo svoje otroke, saj je od njih odvisna blaginja razcveta naroda. Vzgojo bi si zato moral »vsakdo resno vzeti k srcu« (prav tam, str. 8).

Vsi ti razlogi so, upam, dovolj velik razlog, da nekaj naredimo in da začnemo spreminjati svet na bolje. V naslednjem poglavju sem zbrala nekaj praktičnih napotkov, ki so namenjeni staršem, vzgojiteljem in drugim pedagoškim delavcem, ki se trudijo, da bi otroke vzgajali k odgovornosti. Čeprav Žorž (2010) meni, da na tako težka vzgojna vprašanja ni strokovnega oz. znanstvenega odgovora, se spleča poskusiti.

Kako vzgajati za odgovornost

Za izhodišče navajam misel Krofliča (2006a, str. 89), ki pravi, da je vzgoja za odgovornost »povezana z zagotavljanjem življenjskih pogojev, v katerih otrok ob aktivni participaciji doživi nekakšen eksistencialni nagovor, ki v njem sproži etično zavest«. Kateri so torej pravi življenjski pogoji? Kako doseči otrokovo aktivno participacijo?

Zagotavljanje življenjskih pogojev

- za kakovost interakcije med otroki in starši so vedno odgovorni starši. Otrok ne zmore prevzeti takšne odgovornosti, če pa jo že, je to destruktivno za obe strani (Jull, 2008).
- s starostjo otrok rastejo tudi njihove odgovornosti in dolžnosti. Cilj je, da so otroci ob odhodu od doma čim bolj samostojni. Pri tem jih moramo čim bolj podpreti (Kržišnik in Novak, 2010).
- predpisanih pravil naj bo čim manj, saj si jih otroci težko zapomnijo. Tista pa, ki so postavljena, morajo biti upoštevana. Otroka ne učimo s pravili ampak z vajo (Locke, 2007).
- Žorž (2010) meni, da pravo mero strogosti in popuščanja ne najdemo v knjigah, ampak v svojem srcu. Truditi se moramo za pristen odnos in ljubezen, spoštovati otrokovo osebnost in se zavedati lastne starševske odgovornosti.

Aktivna soudeležba

- prvi opazen poskus prevzemanja odgovornosti je že pri 2-3-letnikih, ki želijo vedno več stvari storiti sami. »Hočejo več, kot zmorejo, saj je to edina možnost za napredek« (Jull, 2009, str. 89). Stvari, ki os jih prej zanje opravljali starši, hočejo storiti sami. Pomembno je, da te njihove želje ne zadušimo.
- mlajši otroci dobijo izkušnje in spretnosti, če jim starši zaupajo različne naloge: npr. skrb za mlajše bratce in sestrice, rastline ali domačo žival (Zmrzlikar, 2007). Prav tako naj poskrbijo za svoje igrače in šolske obveznosti. Ko so večji, naj prevzamejo odgovornost, da se sami dogovorijo za obisk pri zobozdravniku, pripravijo kosil za celotno družino, sodelujejo pri raznih projektih, kjer dobijo svojo vlogo, itd. Kako si bodo mladi sicer upali prevzeti večje odgovornosti, če niso navajeni prevzeti manjših?

- otroka spodbujamo, da dejavnost, ki ga pritegne, izbere sam in v njej vztraja. Na ta način se razvije vrsta osebnostnih vrlin (vztrajnost, občutek izpopolnjenosti ob doseženem cilju, socialno upanje in zaupanje vase, pogum, samospoštovanje, poštenost, idr.), ki jih sicer težko razvijamo (Kroflič, 2006).
- če je naš cilj, da bodo otroci nekoč samostojni, se morajo najprej naučiti odločati. In če ne znajo, jih moramo tega naučiti. Kako? Tako, da jim ponudimo možnost izbire. Najprej pri povsem majhnih stvareh, nato vedno večjih. Možnost izbire motivira in pomaga preprečevati moteče oblike vedenja. Z izbirami spodbujamo spretnosti odločanja, zadovoljujemo potrebe po dejavnem prispevku in nadzoru v življenju ter motiviramo za dokončno izvedbo nalog tako, da posameznik uporabi svojo osebno moč. Odgovornost za odločitev je na posamezniku. Ko bodo otroci vedeli, kakšni so bili razlogi za neko izbiro/odločitev (tudi tega jih moramo naučiti), bodo stali za svojo določitev in jo zagovarjali (če ne bodo preveč plahi). Postali bodo odgovorni za svoje odločitve, za svoje ravnanje. Razvili bodo zaupanje v svoje lastne zmožnosti odločanja in prevzeli odgovornost, če jih bomo znali voditi na pravi način. Odgovornosti morajo dobivati postopoma, in ko vemo, da neko nalogo obvladajo, jim damo novo, na višji ravni.
- Juhant in Levč (2011) svetujeta, da damo otroku pravo delo, ne pa neko otroško različico le-tega. Ne učimo jih delati, ampak nja resnično delajo. Otroku v čast, če ve, da je vreden zaupanja. Ko delo opravi, njegovo delo ocenimo (s pohvalo, ne s kritiziranjem in popravljanjem).

Komunikacija z otrokom:

- odgovornost lahko spodbujamo že s samim pristopom do otroka. Naj se čuti slišane, spoštovanega, naj ima možnost, da pride k nam po pomoč. Pomagajmo mu, da razvoje zaupanje vase in svoje sposobnosti.
- Vzgoja za odgovornost naj vključuje učenje zavesti o samem sebi, učenje stika s seboj, da bi prepoznali izrinjene vsebine, ki nam na spremenjen način vedno znova silijo v zavest (Ščuka, 2012).
- Jaz sporočila pomagajo otroku prevzemati odgovornost za reševanje problemov (Žgavc, 2000)
- Otroci se morajo naučiti slišati »ne« že v svojih družinah. Že kot majhni se bodo spopadli z občutki razočaranja in žalosti, vendar bodo sčasoma razumeli, da ima vsaka oseba svoje potrebe. Morda se bodo prav zaradi tega znali odreči alkoholu, mamilom, pornografiji in drugim pastem (Juul, 2009).
- Starši naj otrok pojasnijo ter navedejo razloge za primernost oz. neprimernost določenega vedenja, otrokovo pozornost pa usmerjajo na posledice, ki jih ima njihovo vedenje na čustveno doživljanje drugih ljudi (Zmrzlikar, 2007).

Verjetno bi znal vsak starš, vzgojitelj in strokovnjak na tem področju dodati še kakšen nasvet. Predvsem zato, ker ni recepta, kako vzgajati za odgovornost. Prav tako je velika verjetnost, da tisto, kar deluje pri enem otroku, pri drugem ne bo. Kljub temu, da ni »instant« recepta, so nekateri načini in metode uspešne.

Viljem Ščuka (Žorž, 2010, str. 122) hudomušno svetuje: »Kupite otroku škatlo čokoladnih bombonov. Kupite mu res dobre, take, ki so mu zelo všeč. Dajte mu jih na nočno omarico in vsak večer naj pred spanjem poje enega. Ko bo to zmožel, ste lahko brez skrbi: vašemu otroku ste privzgojili trdno voljo in odgovornost!«

Zapisala Petra Zafran Česnik, svetovalna služba Vrtca Postojna

---

Juhant, M., Levč, S. (2011). *Varuh otrokovih dolžnosti*. Mavčice: Čmrlj, komuniciranje in ustvarjalnost.

Juul, J. (2008). *To sem jaz! Kdo si pa ti?: O bližini, spoštovanju in mejah med odraslimi in otroki*. Radovljica: Didakta.

Kroflič, R. (1997). *Med poslušnostjo in odgovornostjo: procesno-razvojni model moralne vzgoje*. Ljubljana: Vija.

Kroflič, R. (2006). *Lahko danes še govorimo o vzgoji za odgovornost?* Šport mladih: revija za šport otrok in mladine, 14 (117), 32-33.

Šuštar, A. (1995). *Sem komu odgovoren?* Ljubljana: Salve

Zupančič, M., Justin, J. (1991). *Otrok, pravila vrednote: otrokov moralni in socialni razvoj*. Radovljica: Didakta